

ÚJ TANTERVEINKRŐL

HORVÁTH DÉNES
Pécs

Az 1. osztályos rajz tantárgy lehetőségei

TÉMARENDSZER

Gondolatok az 1. osztályos rajz tantárgyhoz c. előző cikkünkben az 1. osztályos rajzórák tervezésénél a következő szempontok figyelembevételét javasoltuk (a felsoroltakat az általános iskolai vizuális nevelésre általában is ki lehet terjeszteni):

1. Kiindulási alap: „a világ gyermekki látása”.
2. Vizuális nyelv használata.
3. Forma- és térépítés (A).
4. Tevékenységtémák, képtémák, keretmesék (B).
5. Hangulat, életérzés, mondanivaló, világgép (C).
6. Rendezési elvek (D).
7. Műalkotás bemutatás és elemzés (E).
8. Anyag, eszköz, technika, tevékenység (F).
9. Kapcsolat, hasonlóság (G).
10. Visszacsatolás (H).

Az 1. osztályos rajzórák keretén belül történő forma- és térépítésre egy témasort adtunk meg példaként (a forma- és térépítés egyes témái tovább bonthatóak, azaz két vagy három óra keretében valósíthatók meg), mégpedig a következők:

1. A formák válogatása, csoportosítása.
A formák funkciója és tulajdonsága.
2. A formák sorolása, rendezése.
A formák elhelyezkedése. Sűrűsödés és ritkulás.
3. A forma változatossága.
A kifejezés változatossága.
4. A formák összeépítése és szétszedése.
Az egyszerű és az összetett forma.
5. A forma több oldala.
A plasztikus forma.
6. A formák takarása.
A rétegződő tér.
7. A forma átalakulása, változása, fejlődése.

A forma- és térépítés témáinak az ésszerű kibontása az ABC betűvel jelölt területeken (a különböző természetű témákon belül) történő kibontást jelenti. Vagyis ki kell tölteni az ún. TÉMARENDSZER táblázatot.

A továbbiakban az 1–3. forma- és térépítés témáinak a kimunkálásához kívánunk egy lehetőséget megmutatni. Megjegyezzük, hogy példánk nem teljesek, hiszen ha a TÉMARENDSZER táblázatot ezek alapján kezdjük kitölteni, akkor azon „fehér foltok” (üres helyek) maradnak, amely hiányosságokat viszont a sajátos helyi lehetőségek és adottságok alapján tudjuk pótolni. (Például egyik esetben sem szerepeltetjük a műalkotás-bemutatást, mivel azt az adott helyen konkrétan rendelkezésünkre álló dia- és képanyag, illetve építészeti és tárgyi környezet alapján lehet csak célszerűen betervezni.)

TÉMARENDSZER

(A) Forma- és térépítés	(B) Tevékenységformák, képrémák keretmesék	(C) Hangulat, életrész, mondanivaló, világkép	(D) Rendezési elvek	(E) Műalkotás-bemutató és -elemzés	(F) Anyag, eszköz, technika, tevékenység	(G) Kapcsolat, hasonlóság	(H) Visszacsatolás
1. A formák válogatása, csoportosítása A formák funkciója és tulajdonsága							
2. A formák sorolása, rendezése A formák elhelyezkedése Sűrűsödés és ritkulás							
3. A forma változatossága A kifejezés változatossága							
4. A formák összeépítése és szétszedése Az egyszerű és az összetett forma							
5. A forma több oldala A plasztikus forma							
6. A formák takarása A rétegződő tér							
7. A forma átalakulása, változása, fejlődése							

1. A formák válogatása, csoportosítása.

A formák funkciója és tulajdonsága.

a) Tárgyválogatás.

A rajzszertárba összegyűjtött, vagy a terembe összehordott, vagy az udvaron, kertben szétszórt tárgyak, formák közötti válogatás.

A tárgyak két csoportra osztása, például: felismerhető és nem felismerhető, vagy használható és nem használható.

b) A tárgyak csoportosítása funkció szerint.

„Mire használják a tárgyakat?” alapján csoportok kialakítása, például: edények, gépek (töredékek), szerszámok, bútorok (darabok), ruhák, textilek, játékok.

Természetesen az egyes csoportokon belül is tovább lehet finomítani a funkció szerinti felosztást. Például a játékokat tovább csoportosíthatjuk babákra, labdákra, építőjátékokra, társasjátékokra stb.

c) *A tárgyak további rendezése tulajdonság szerint.*

„Milyenek a tárgyak? Milyenek a formák?” alapján a funkció szerint kialakított egyes csoportokon belül további rendezés, újabb csoportok kialakítása: egész vagy töredék; nehéz vagy könnyű; szögletes vagy gömbölyű; kemény vagy puha; nagy vagy kicsi; színes vagy kopott; egyszerű vagy bonyolult.

Szerencsés esetben az is előfordulhat, hogy a funkció szerinti csoportosítást végző gyermekek közül valamelyik magától fedezi fel, hogy a csoportok egyikébe összehordott formákat tulajdonság szerint, valamilyen jellemző tulajdonság szerint tovább lehet rendezni, és azt is teszi. Ekkor az új rendezési ötlet várhatóan a többi gyermekre is áttérjed, tehát az egyes csoportokon belül a mind tökéletesebb rendezés, soralkotás magától generálódik. A korábban még összevissza dobált tárgyak, formák lassan áttekinthetőkké, az egyes csoportokon belül is rendezettekké válnak.

d) *Játék: Melyik formának hol a helye?*

Kérdés: Az egyes csoportokból kivett formát, formákat vissza tudjuk-e oda tenni, ahonnan elvettük azokat?

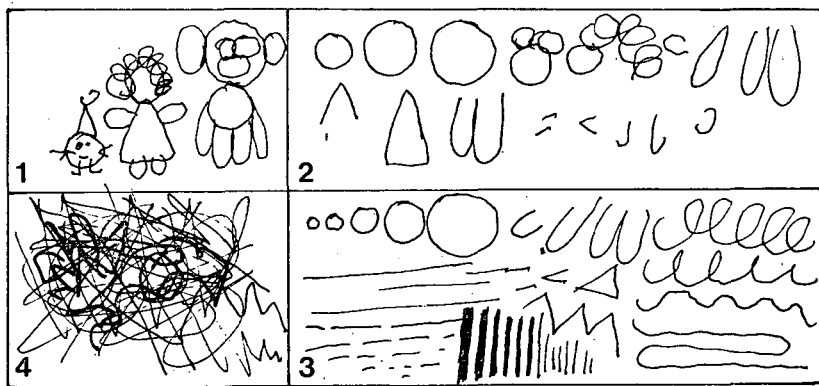
Várhatóan a gyermekek azt állítják, hogy az elvett formákat könnyen vissza lehet tenni a helyükre.

„Melyik formának hol a helye?” – játék a fentiek alapján.

e) *Képalakítás.*

Az egy-egy csoportba tartozó formák rajza megfigyelés alapján és emlékezetből. A rajzok vonalakból épüljenek. Eszközhasználat – vonalképzés.

A rajzok között bizonyára lesznek kevesebb és lesznek több formából álló csoportokat tartalmazóak. Ha ezt is megengedjük, hogy a csoportokon belüli sorozatokat (valamilyen tulajdonság szerint kialakított sorozatról van mindig szó) a gyerekek kiegészítsék, akkor bizonyára „tökéletes” sorozatokat is kapunk majd eredményül; például az egyszerű formától a bonyolultig, vagy a szögletesestől a gömbölyűig, vagy az icipicitől a nagyon nagyig stb.

f) *Képelemzés.*

„Milyen vonalakkal dolgoztál?” alapján az elkészült rajz vagy rajzrészlet elemzése, vonal elemekre szétszedése (1–2. kép).

g) *Vonalak csoportosítása tulajdonságaik szerint.*

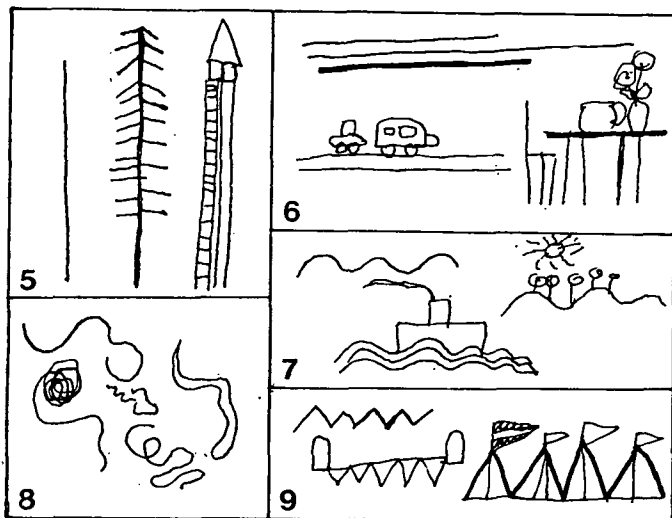
„Milyenek a vonalak?” – a különféle képi vonalak tulajdonság szerinti csoportosítás.

tosítása, rendezése (rajzban): egyenes és görbe; kacsaringós és szögletes; folytonos és szaggatott; hosszú és rövid; vékony és vastag vonalak.

Ha azt is megengedjük, hogy a különféle tulajdonságú vonalsorozatokat a gyermekek kiegészítsék, vagyis a vonalaknak nagyobb „választékát” mutassák be, akkor mind tökéletesebb „vonalraktárak” jönnek létre (3. kép). Az egyes „vonalraktárak” úgyszólván tekinthetők, mint amelyeknek az elemeiből az eredeti rajzokat felépítették a gyermekek.

A „vonalraktár” ellentéte a „vonalkáosz” (4. kép).

Összehasonlítva a különféle „vonalraktárakat”, meg lehet állapítani, hogy többféleképpen lehet a vonalakat tulajdonságaik alapján rendezni.

h) *Mit fejez ki a vonal?*

Már a vonalak csoportosítása, a vonalak egyes tulajdonságainak hangsúlyozása közben felvetődhet az a kérdés, hogy melyik és milyen fajta vonal mire emlékeztet, mit fejez ki, mi jut eszünkbe róla.

Például:

függőleges egyenes vonal: égig érő fenyőfa, kilátótorony (5. kép);

vízszintes egyenes vonal: úttest, asztal lapja (6. kép);

görbe vonal: cérnászál, giliszta (7. kép);

hullámos vonal: tenger, hegy (8. kép);

törött vonal: fűrész, sáttortábor (9. kép).

i) *Játék: Mire hasonlít ez a vonal?*

Valamelyik választott „vonlaktárból” az egyik gyermek kirajzol egy vonalat, és rákérdez a következő gyerekekre: Mire hasonlít ez a vonal?

A kérdezett társa úgy válaszol, hogy láthatóvá teszi a feleletét, azaz a vonalat kiegészíti felismerhető alakzattá, sőt ha több dolog jut róla eszébe, akkor azokat is mind a meglevő mellé rajzolja. Ezután ő rajzol ki a „vonlaktárból” egy újabb elemet, és rákérdez a következő gyerekekre: Mire hasonlít ez a vonal?

j) *Feladat a tanulóknak.*

A „vonlaktárhoz” hasonlóan hozzatok létre „follaktárt”.

A „Mire hasonlít ez a vonal”-játékhoz hasonlóan játszhatok „Mire hasonlít ez a folt”, illetve „Mire emlékeztet ez a szín?” játékokat!

Valamilyen tulajdonság vagy tulajdonságok alapján tegyetek otthon rendet a játékaik között!

2. A formák sorolása, rendezése.

A formák elhelyezkedése. Sűrűsödés és ritkulás.

a) Megfigyelés: Hogyan helyezkednek el a formák?

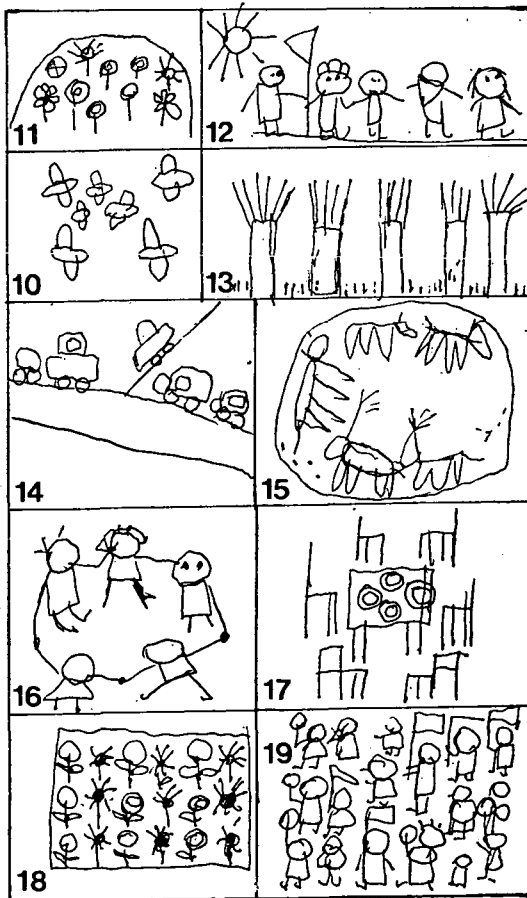
Például:

Hogyan helyezkednek el a gyerekek az iskolaudvaron, amikor sorbaállnak, és hogyan, amikor sétálnak, játszanak, futkároznak? Hogyan, amikor labdáz-
nak, és hogyan, amikor a tanító néni magához hívja őket? Hogyan, amikor
tornáznak, és hogyan, amikor az iskolából több irányba hazafelé mennek?

b) Játék: Tárgyak, térbeli formák sorba rendezése.

Játsszuk el gyufaszálakkal vagy kavicsokkal, hogy miképp tudnak a gyerekek az
iskolaudvaron elhelyezkedni. De eljátszhatjuk dominóval, vagy akár székekkel is.

Játékos rendezés: szétszórva – rendezetlenül; vonalban (egymás után vagy egy-
más mellett); területen szabályosan elrendezve (egymás után és egymás mellett); kör-
ben, majd elágazással.

c) *Képalakítás I.*

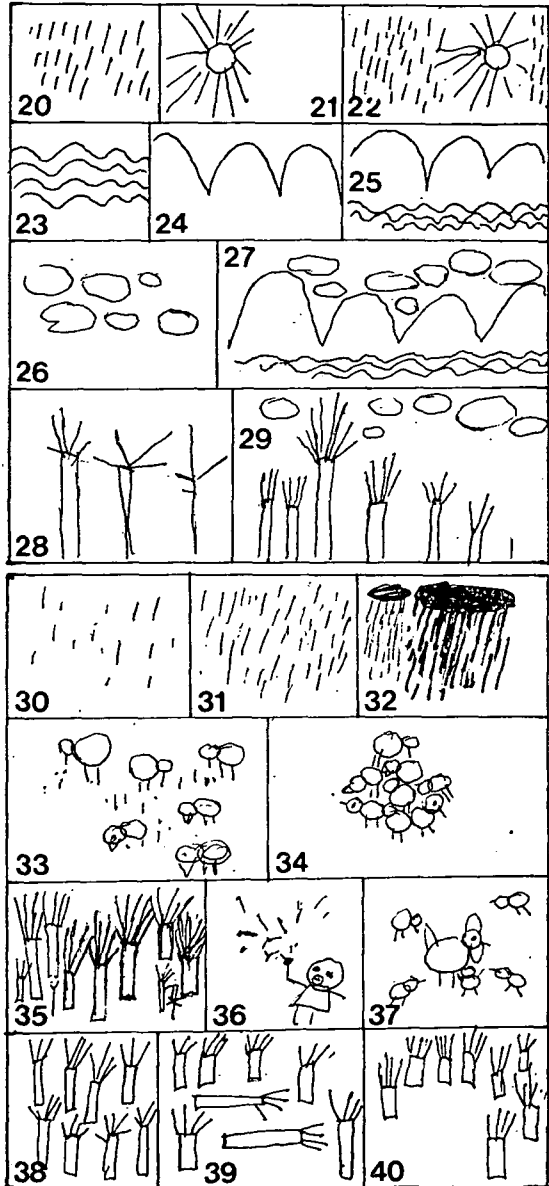
Különféleképpen elrendezett gyufaszálak rajza.

A gyufaszálak átváltása más formákra.

Például:

szétszórva-rendezetlenül: össze-vissza repülnek a madarak (10. kép), virágos domboldal (11. kép)...

vonalban: kirándulnak a kisdobosok (12. kép), fasor (13. kép)...

elágazással: útelágazás (14. kép)...

körben: lovak a cirkuszban (15. kép), körtánc (16. kép), az asztalt körbe raktuk székekkel (17. kép)...

területen szabályosan elrendezve: virágágy (18. kép), felvonulunk május elsején (19. kép)...

d) *Képalakítás II.*

A „vonalraktárból” vesszük a képet adó formákat (vonalakat), és azok különféle elrendezéseivel bizonyos témákat, tartalmakat fejezünk ki.

Például:

eső (20. kép), napsütés (21. kép), esik az eső és süt a Nap (22. kép), hullámok (23. kép), hegyek (24. kép), hullámok és hegyek (25. kép), felhők (26. kép), a hegyek között úsznak a felhők (27. kép), fák (28. kép), a legnagyobb fa a felhőkig ér (29. kép)...

e) *Formák sűrű és ritka elhelyezkedése. Érintkezés.*

Játék: Álló helyzetű dominók sorba rendezése.

Ritka elrendezés: a sorvégi elemet eldöntve az nem éri el a következőt. Sűrű elrendezés: az utolsó elem eldöntése következtében végigdől az egész sor.

Játék gyufaszálakkal és színes ceruzákkal: sűrű és ritka. Sűrűbben elhelyezett gyufaszálak és ritkábban elhelyezett ceruzák, illetve fordítva. Csak színes ceruzákkal: például sűrűbben elhelyezkedő piros színű és ritkábban elhelyezkedő kék színű ceruzák.

Képalakítás: a sűrű és a ritka áttétele, „lekottázása” vonalrendekre, rövid és hosszú vonalakra, különböző színű ceruzavonalakra, ceruzavonalakra és ecsettel festett sávokra...

Képtémák:

csepeg az eső (30. kép), esik (31. kép), zuhog (32. kép), csipegető kiscsirkék (33. kép), fáznak és összebújnak a kiscsirkék (34. kép), több magas fa van az erdőben mint alacsony (35. kép), a vörös pipacsok között sárga virágokat és néhány nagyon szép kék virágot láttunk...

f) *Formák sűrűsödése és ritkulása. Közzeledés és távolodás.*

Képtémák:

a kiscsirkék a tyúkanyóhoz futnak (37. kép), ráfújtam a pitypangra (36. kép), milyen az elrendeződése a felszálló buboréknak, és milyen a földre érő ejtőernyősöknek?...

Páros gyermeki tevékenységek:

Az egyik gyufaszálakkal vagy számolópálcikákkal, a másik pedig vonalas rajzzal fejezi ki a megadott témasort, s utána az eredmények összehasonlítása történik, például: erdő (38. kép), kivágott fák vagy irtás (39. kép), tisztás (40. kép)...

Az egyik gyufásdobozok vagy építőköcskák rendjével, a másik játékautók sorolásával, a harmadik pedig ecsetrajzzal (folttal) fejezi ki a következő témasort: autók az országúton, autók a sorompó előtt, felnyitották a sorompót... (Itt is szükség van a megoldások összehasonlására.)

g) *Feladatok vagy néhány ötlet a 2. téma további kimunkálásához.*

Hasonlóan miként a „vonlraktárból”, úgy a „foltraktárból” is képet adó formák (foltok) kiválasztása, és azokkal a foltok különféle elrendezéseinek vizsgálata, bemutatása és alkalmazása.

Változatosabb elrendezések létrehozása foltokkal és vonalakkal, illetve különféle színű foltokkal. (Mindezekhez természetesen megfelelő tevékenység-témákat és képtémákat célszerű választani.)

3. A forma változatossága.

A kifejezés változatossága.

a) Növényi vagy állati formák változatosságának a megfigyelése.

Például lepkék alakjának és mintázatának a megfigyelése: „Milyenek a lepkék?":
kisebbségek – nagyobbak, gömbölyű szárnyúak – csücskös szárnyúak, egyszerűbbek – díszesebbek, pöttyösek – csíkosak,
egyszínűek – sokszínűk, vörösek – sárgák – fehérek...

b) Képalakítás 1.

Lepkerajz vonallal.

A vonalrajz továbbvitele festéssel:

- kitöltés (formaalakítás),
- körbefestés (háttéralakítás – ez is értelmezi a formát),
- kitöltés és körbefestés,
- átfestés (forma és háttér átmosása – a forma eltüntetése), az előbbieket keverése.

Lepke kifejezése folttal – papírragasztás (41. kép):

- kivágott forma leragasztása (pozitív forma),
- megmaradt forma leragasztása (negatív forma),
- mindkettő leragasztása.

A ragasztott lepke-kép továbbvitele festéssel és ragasztással:

- díszítés ráragasztással,
- díszítés ráfestéssel,
- díszítés ráragasztással és ráfestéssel.

Egy formarakteren belüli változatok

Képtéma: lepkecsalád (44–45. kép.)

c) Értelmezés: a rajz (kifejezés) és a lerajzolt (tartalom)

Miben hasonlít a rajzolt-festett lepke az élő-eleven lepkéhez?

- Formában, színben, díszítésben,...
- sokféleségben, változatosságban...

Miben különbözik az élő lepke (az igazi lepke) a rajzolt-festett lepkétől (a lepke képétől)?

Ahogy megjelennek: kiterjedt, puha, élő... forma, illetve vonallal-folttal rajzolt forma.

Ahol megjelennek: megfoghatóan, kézbevehetően... a térben, illetve a síma felületen, a rajzlapon.

d) Plasztikai alakítás

A rajzlapon már megformáltuk a lepkét. De, hogy kézbevehető, tapintható, a térben ide-oda helyezhető, mozgatható legyen, úgy meg tudjuk-e formálni?

Figyeljük meg ismét a lepkét: milyen a lepke szárnya? És ha összezárul? Miből formáljuk meg, hogy hasonlóan könnyű legyen, és a két szárny egymásra zárulhasson?

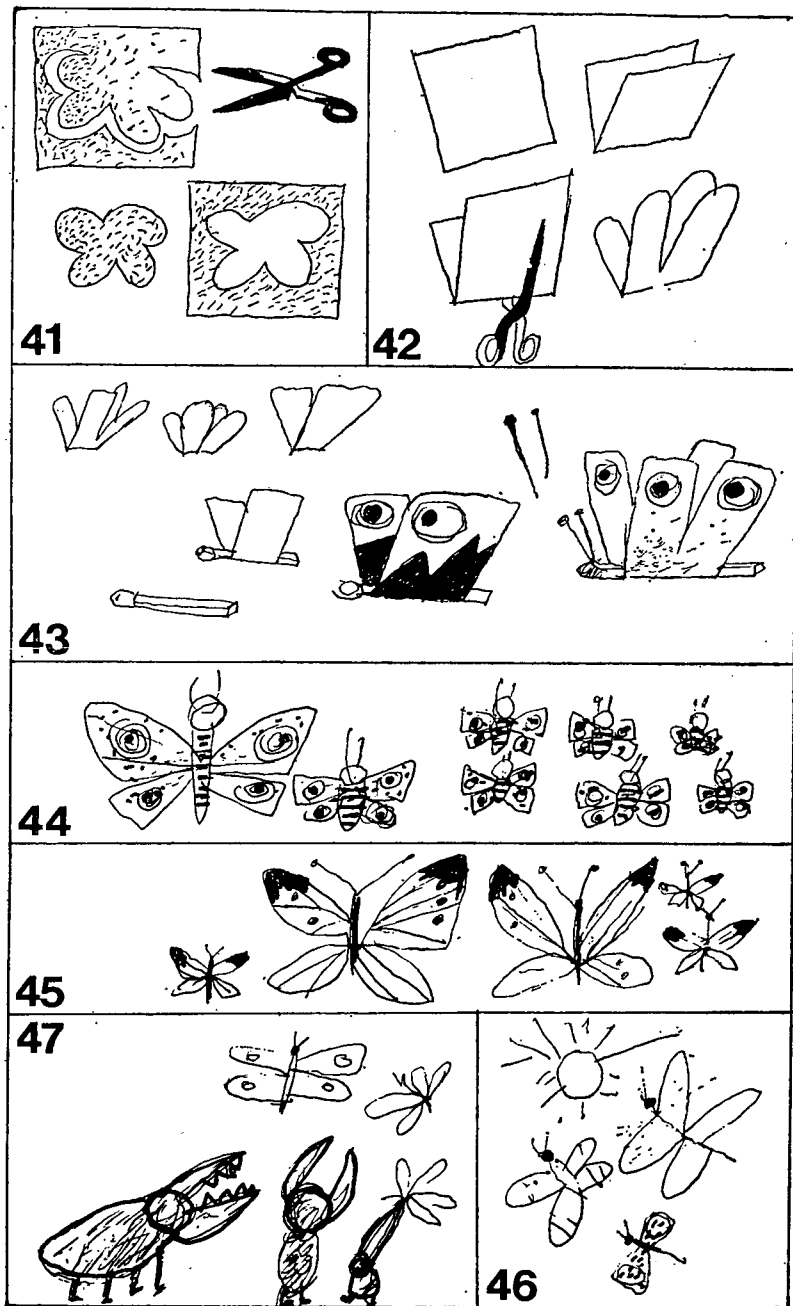
Anyagválasztás.

Szárnykivágás: célszerűbben kettéhajtott papírból. Tükörkép. (42. kép).

Törzsformálás: gyufaszál, szög, drót... (43. kép).

e) Játék: Lepkeország

A különféle papírokból és más anyagokból tépett, vágott, csipkézett, festett és ragasztott „lepkemodellek” összehordása, összegyűjtése.

A lepkék térbeli rendezése: pálcikára erősítés, táblára tűzés, padokon és padlón elhelyezése, befüggesztés, és közben válogatás bizonyos tulajdonságok alapján (hasonló és különböző), csoportképzés: lepkecsaládok Lepkeországban.

f) *Képalakítás II.*

Különböző érzelmek, hangulatok kifejezése.

Képtémák:

lepkék a napsütésben (46. kép), a csúf szarvasbogarak megtámadták a lepkéket (47. kép) . . .

g) *Feladatok:*

Figyeljétek meg a virágokat a mezőn, a cserépben, a virágos könyvben, a botanikus kertben! Rajzoljatok szebbnél szebb virágokat vonalal, foltal, festve és ragasztva!

Képtémák:

virágcsalád, virágország, virágok és lepkék . . .

Végül a 4–7. forma- és térépítés témáinak a kidolgozásához is megadunk néhány ötletet, de jóval szűkszavúbban, mint eddig tettük. Ezek természetesen a már felsoroltakkal összefügnek, azokhoz kapcsolódnak.

4. *A formák összeépítése és szétszedése.*

Az egyszerű és az összetett forma.

Építés és bontás a térben: térformákkal, dobozokkal, játékkockákkal . . .

Elemekből építkezés, és elemekre szétszedés.

Építmények rajza, majd azok szétvágása jellemző részek mentén. A szétvágott darabok összerakása új építménnyé . . . Részekre bontás, és részekből építkezés.

Sablonkészítés: az elemnek rajzlapra átvitele, kivágása.

Sablon: a kivágott rész, és amiből az ki lett vágva.

Sablonhasználat: körberajzolással, illetve kitöltéssel, kifestéssel.

Képepítés sablonhasználattal: azonos elemekből építkezés. A változatosságot a körberajzolt elemek és a kitöltött foltelemek valamiféle elgondolás szerinti változtatásán kívül a nagy részek alakjának a változatossága adja. Formaösszefogás: bizonyos részek körberajzolásával vagy ráfestéssel.

5. *A forma több oldala.*

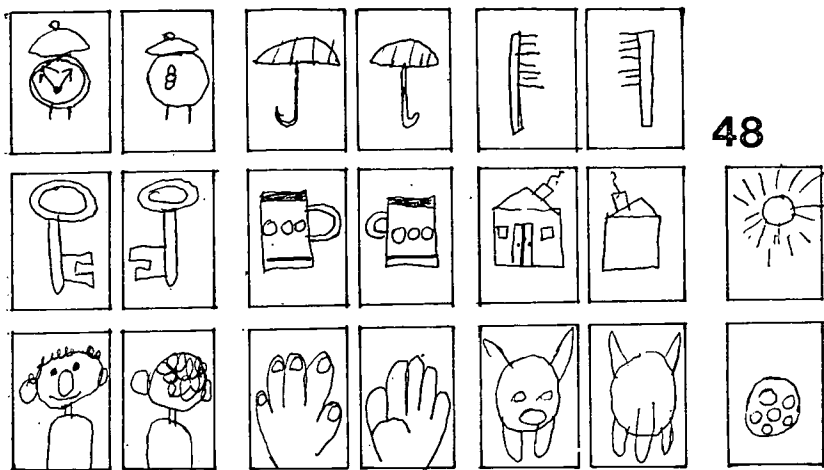
A plasztikus forma.

Egy forma több oldala, és több forma azonos, illetve hasonló egy oldala. A forma jellemző oldala, oldalai.

Nyomhagyás, dombormű. Plasztikai alakítás, kétoldalas papírfigura.

Párosrajz: Milyen a forma túlsó oldala? A gyerekek kölcsönösen rajzban adják egymásnak a feladatokat, illetve rajzzal válaszolnak arra.

Játék: Melyik a forma túlsó oldala? – kártyajáték-készítés a Fekete Péter mintájára (az előbb említett párosrajz után célszerű lehet erre rátérni). Egyforma lapok kiosztása. Külön lapra a forma egyik oldalát, és külön lapra a forma másik oldalát rajzoljátok rá! Minden gyerek egy-két párt készít. Illetve egy pár nélküli forma rajza (aminek mindig csak egy oldalát látjuk, vagy egyformának látjuk minden oldalát: például labda vagy Nap). Játék a kártyával. (48. kép.)

48

6. A forma takarása.

A rétegződő tér.

Játék: Bújócska.

Képalakítás: Bújócska rajza (rejtsek el úgy a bújókat, hogy alig lehessen azokat észrevenni: Elöl-hátul, előtte-mögötte.

Értelmezés: Miben különbözik a valóságos forma a megrajzolttól? Az elbújt gyerek kidughatja a fejét a szekrény mögül, majd előjöhet, de ha a rajzról a gyereket eltakaró fát leradírozzuk, akkor a gyerekből csak anynyi marad ott, amennyit belőle eredetileg is felrajzoltunk (például ha a rajzon a fa mögé úgy bújattuk a gyereket, hogy csak a feje látszott, akkor a fa leradírozása után csak a gyerek feje marad ott).

7. A forma átalakulása, változása, fejlődése.

A forma mozgása. Képtémák: lehajlok a kedvenc kiskutyámhoz; ágaskodom, hogy elérjem (avagy gyümölcszedés a fa alsó ágáról), fúj a szél, és meghajolnak a fák (mennyire hajol meg a pici fa, a vékony fa és a faóriás?)...

Folyamatrajz. Képtéma: esti torna...

A forma változása. Képtémák: nappal, éjszaka, hajnalodik, az udvaron egyedül vagyok, az udvaron játszom a barátaimmal..., változik a kedvem (arckifejezések)...

A forma fejlődése: Képtémák: a fa élete, hogyan leszek felnőtt ember, nőnek a virágok...

Befejezésképpen ismét hangsúlyozzuk, hogy a rajzórának nemcsak magukkal kell ragadni, hanem programot is kell adni a gyerekeknek. A rajzórák programja és a gyermeki látás fejlődésének a „kötelező belső programja” pedig akkor felel meg egymásnak, ha a rajzi, a vizuális kifejezési ismereteket biztosító témák (például a forma- és térépítés témái) nyitottak, és bonyolultság szerint vagy hierarchikusan sorbarendezettek, és ha a témák építettségében messzemenően érvényre jut a természetben levő esztétikumnak és a művészetben levő szépnek a világ gyermeki látásból történő levezetése.